פרשת וירא

מצות הכנסת אורחים

ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:

והלכת בדבריו

איתא בפסיקתא זוטרתא (פרשת ראה כא, א) אחרי ה' אלקיכם זה עשה, ד"א זו דרכיו של הקדוש ברוך הוא, מה הוא רחום וחנון אף אתה היה כן, מה הוא גומל חסדים אף אתה כן.

וכן מבואר בסמ"ק (מצוה מו) שמקור החיוב של גמילת חסד הוא והלכת בדבריו, וז"ל לגמול חסדים דכתיב (שמות י"ח) והודעת להם הדרך אשר ילכו בה. וכן הוא אומר (דברים כ"ח) והלכת בדרכיו. וזאת המצוה גדולה מצדקה כמו שאמרו חז"ל (סוכה מט) שהיא בגופו ובממונו, וזהו לשמח חתן וכלה. ומעבירין המת מלפני חתן וכלה, וזה וזה לפני מלך ישראל. וגם לנחם אבלים. וזה וזה בכלל והלכת בדרכיו. כמו שנעשה הקדוש ברוך הוא שושבין לאדם הראשון, ונחם יצחק אבינו.

אמנם הרמב"ם (סהמ"צ מ"ע ח) מפרש החיוב לדמות לה' על עניני מדות, וז"ל היא שצונו להדמות בו יתעלה לפי יכלתנו והוא אמרו (תבוא כח) והלכת בדרכיו. וכבר כפל צווי זה ואמר (עקב י ויא) ללכת בכל דרכיו. ובא בפירוש זה מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הקדוש ברוך הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקדוש ברוך הוא נקרא חסיד אף אתה היה חסיד. וכבר נכפל הצווי הזה בלשון אחר ואמר (ראה יג) אחרי ה' אלקיכם תלכו.

[אבל בסוף המצוה הוסיף שג"כ בא לחייב פעולות, וז"ל ובא בפירוש ג"כ (סוטה יד, א) שענינו להדמות בפעולות הטובות, והמדות החשובות, שיתואר בהם הקל יתעלה על צד המשל יתעלה על הכל עילוי רב.]

וכ"כ הרמב"ם ביד החזקה (דעות א, ה) וז"ל מצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו. כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לקל בכל אותן הכנויין ארך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

מה אברהם הנחיל לבניו

הרמב"ם ממשיך וכתב וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שיקבעו בו, יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו, ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו דרך ה', והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו', וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

מבואר בדבריו פשט חדש בהפסוק "כי ידעתיו ... לילך בדרך השם, שהכוונה להרגיל אותם במצות "והלכת בדרכיו".

בכלל ואהבת לרעך כמוך

ובהל' אבל (יד, א) כתב הרמב"ם עיקר דיני גמילת חסדים, וכתב שהן נכללים במצות ואהבת לרעך כמוך. וז"ל מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, (צ"ע למה לא נקט אלא לויה ולא שאר עניני הכנסת אורחים) ,ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצות.

מנין המצוות

הרמב"ם (שורש א) טוען נגד הבה"ג שמנה הלבשת ערומים בעבור שמצא בישעיה (נח) כי תראה ערום וכסיתו, ולא ידע כי זה נכנס תחת אמרו (ראה טו) די מחסורו אשר יחסר לו, כי ענין זה הצווי בלא ספק הוא שנאכיל הרעב ונכסה הערום ונתן מצע למי שאין לו מצע וכסות למי שאין לו כסות. ומנו בכלל מצות עשה בקור חולים ונחום אבלים וקבורת מתים משום דכתיב והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ואמרו (ב"ק ק, א ב"מ ל, ב) את הדרך - זו גמילות חסדים, ילכו - זה בקור חולים, בה - זו קבורת מתים, ואת המעשה - אלו הדינין, אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין. וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה, **ולא ידעו כי הפעולות האלו כלם והדומים להם נכנסות תחת מצוה אחת (עשה רו) של ואהבת לרעך כמוך (קדושים יט).**

משמע שמצות ואהבת מחייב לעשות פעולות אלה.

הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות הסכים עם הרמב"ם, אבל כתב שהבה"ג למד מצוות אלו מהא דכתיב והלכת בדרכיו שהיא מצות עשה, ומה שמנה להלביש ערומים לקבור מתים לנחם אבלים ולבקר חולים, הכל מצוה אחת. ומקורו מהא דאיתא בגמ' (סוטה יד, א) אמר רבי חמא בר' חנינא מאי דכתיב אחרי ה' אלקיכם תלכו, וכי איפשר לו לאדם ללכת אחר הקדוש ברוך הוא, אלא מה הקדוש ברוך הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים, מה הקדוש ברוך הוא מבקר חולים אף אתה בקר חולים, מה הקדוש ברוך הוא קובר מתים אף אתה תקבור מתים, מה הקדוש ברוך הוא מנחם אבלים אף אתה תנחם אבלים. ממשיך הרמב"ן שהרי גם הרמב"ם מנה מצות והלכת בדרכיו להדמות בו ית' כפי יכלתנו, אלא שהוא מפרשו כהספרי מה הוא רחום וכו', ובה"ג תפש לשון השנוי בגמ', א"כ למה תמה על הבה"ג.

גמילת חסדים

כמו שהזכרנו הרמב"ם תמה על הבה"ג שמנה גמילת חסדים במנין התרי"ג אע"פ שאינו אלא מצוה מדרבנן, וצ"ע ממה שכתב הרמב"ם עצמו שיש בעשייתם קיום של מצוה דאורייתא. וז"ל הרמב"ם (אבל יד, א) מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, **אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך**, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצות. וצ"ל לפי הרמב"ם שהחיוב על כל פרטי המצוה אינו אלא מדרבנן, אבל לעולם יש קיום של מצות "ואהבת לרעך כמוך". אלא שא"כ צ"ב מצות "ואהבת" מה "מחייב" אותנו.

וראיתי בסה"מ (מ"ע רו) שכתב וז"ל והמצוה הר"ו היא שצונו לאהוב קצתנו את קצתנו כמו שנאהב עצמנו, ושתהיה חמלתי ואהבתי לאחי כחמלתי ואהבתי לעצמי בממונו ובגופו וכל מה שיהיה ברשותו או ירצה אותו, וכל מה שארצה לעצמי ארצה לו כמוהו, וכל מה שאשנא לעצמי או למי שידבק בי אשנא לו כמוהו, והוא אמרו יתעלה (שם) ואהבת לרעך כמוך. משמע שכל הענין של ואהבת לרעך כמוך הוא שישמח וירצה בטובה של חבירו כמו ירצה בטובתו, אבל אין הכוונה שחייב לעשות דברים בשביל חבירו.

וכעין זה כתב הרמב"ן (ויקרא יט, יז) וז"ל וטעם ואהבת לרעך כמוך - הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך (ב"מ סב, א). אלא המצוה היא יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו, ולא יתן שיעורין באהבה. ועל כן אמר ביונתן (ש"א כ, יז) כי אהבת נפשו אהבו, בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר (שם כג, יז) ואתה תמלוך על ישראל.

פדיון שבויים

כתב הרמב"ם (מתנות עניים ח, י) פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח את ידך לו, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים.

האם יש קיום מצות צדקה כשהעני אינו נצטרך

על פי השני גדרים במצות גמילת חסדים, מטעם והלכת בדרכיו, ומצות ואהבת לרעך כמוך, כתב בספר חבצלת השרון ליישב קושיא גדולה.

דהנה ההכנסת אורחים המצוייר בפרשתינו לכאורה לא היה בו משום הכנסת אורחים אמיתי, שהמלאכים הרי לא היו נצרכים לא להמים לרחיצה, ולא האוכל (אפילו לשון עם חרדל) לאכילה, ובכל זאת זה ההכנסת אורחים שנשתבח בו אברהם אבינו. ועי' בספר אהבת חסד שמאריך במה שאפשר ללמוד מהכנסת אורחים של אברהם אבינו.

שכר שקיבל אאע"ה על הכנסת אורחים

ובאמת ראיתי בספר תורת המנחה (פרשת וירא דרשה ט עמוד 57) שמאריך בשכר שקיבל אברהם אבינו על ההכנסת אורחים, וז"ל צא ולמד מאברהם שאכלו בניו פירותיה ופירי פירותיה בעולם הזה במדבר ובארץ ולעולם הבא. דאמר ר' אלעזר בשם ר' סימון (ב"ר פרשה מח) אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אתה אמרת יוקח נא מעט מים, חייך שאני פורע לבניך (במדבר כא, יז) עלי באר ענו לה. אתה אמרת והשענו תחת העץ, חייך שאני פורע לבניך (תהלים קה, לט) פרש ענן למסך, ואומר (ויקרא כג, מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל. אתה אמרת ואקחה פת לחם, חייך שאני פורע לבניך (שמות טז, ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. אתה רצת לקחת בן בקר, חייך שאני פורע לבניך (שמות יד, יט) ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם. אתה הלכת עמהם לשלחם וללוותם, חייך אני פורע לבניך (שמות יג, כא) וה' הולך לפניהם יומם.

ואין לי אלא במדבר, בארץ מנין. יוקח נא מעט מים, (דברים ח, ז) ארץ נחלי מים וגו". והשענו תחת העץ, (מלכים א, ה, ה) איש תחת גפנו ותחת תאנתו. ואקחה פת לחם, (דברים ח, ח) ארץ חטה ושעורה וגו'. ויקח בן בקר רך וטוב, (שם ח, יג) ובקרך וצאנך ירביון. והוא עומד עליהם, (תהלים פב, א) אלקים נצב בעדת א-ל. ואברהם הולך עמם לשלחם, כי ה' אלקיכם ההולך עמכם וגו'.

ואין לי אלא במדבר ובארץ, לימות המשיח מנין. יוקח נא מעט מים, (זכריה יד, ח) ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. והשענו תחת העץ, (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, (ישעיה ד, ו) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב. ואקחה פת לחם, (תהלים עב, טז) יהי פסת בר בארץ, ועתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת (כתובות קיא, ב). ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, (ירמיה לא, יא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. והוא עומד עליהם, (ישעיה כה, ט) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה וגו'. ואברהם הולך עמם, (ישעיה נב, יב) כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלקי ישראל.

ומסיק שם והלא דברים קל וחומר **ומה מי שעושה חסד עם מי שאינו צריך חסד כך,** מי שעושה חסד עם מי שהוא צריך חסד על אחת כמה וכמה אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא ואשרי בניו אחריו. ומה טוב ומה נעים מאמר דוד אשרי משכיל אל דל, אל המדלדל אנא ואנא.

תפלת ירמיהו על אנשי ענתות

ואילו אצל ירמיהו מצינו (ב"ק טז, ב) שהתפלל שהקב"ה יכשיל את אנשי ענתות שהצדקה שלהם יהיה לאנשים שאינם מהוגנים, וז"ל הגמ' דרש רבא מאי דכתיב יהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם, אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר. הרי שאע"פ שחשבו לעשות צדקה אינם מקבלים ע"ז שכר משום שאליבא דאמת היו אנשים שאינם מהוגנים.

[ועי' ברבינו יונה (אבות א, ב) שאין הכוונה שיש להם כסף, אלא שאינם מהוגנים מצד יראת שמים וכו'. ועי"ע בספר חסידים (סימן סא) שגם נענש, וז"ל כתיב בקהלת (ד, ו) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח נחת רוח ליוצרם, כי טוב מלא כף כשאדם נותן ליראי שמים עניים שירדו מנכסיהם, ממלא חפנים לעניים שאינם מהוגנים, אשר בהם עמל ורעות רוח. ולא עוד אלא שנחשב לו לעון כשהוא נותן לפריצים ונותן להם אתנני זנות, ומקיים מורדין בהקב"ה בעולם. לפיכך יתפלל אדם להקב"ה לעולם שיזמין לו בני אדם מהוגנים].

וכן מבואר ביד רמ"ה (ב"ב ט, ב) דאיתא התם וא"ר יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, כל הרודף צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות לעשות מהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר הקדוש ברוך הוא ממציא לו בני אדם מהוגנין לעשות בהן צדקה. לאפוקי מדדרש רבא, דדרש רבא מאי דכתיב ויהיו מוכשלים לפניך, אמר

ירמיהו לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שכובשין את יצרם לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים, שלא יקבלו עליהם שכר. וכתב הרמ"ה שמעינן מינה **לדברי הכל דהאי מאן דיהיב צדקה לבני אדם שאינן מהוגנין לאו צדקה היא.**

ועי"ע בנמו"י (ב"ק ו, ב) שכתב בשם הרמ"ה שהא דאינו מקבל שכר, היינו דוקא במי שיודע בו, אבל אם אינו מכירו ואפשר שהוא הגון שכר יש לו, שהרי לשם מצוה מכוין. ועוד דאי לא תימא הכי אתה נועל דלת בפני כמה מהוגנים במקום שאינם נכרים, ומעשה דרבי פרק השותפין (ח, א) מסייע לן דהדר אמר יכנסו הכל. ולכאורה דברי הרמ"ה סתרי ההדדי.

ובספר הנ"ל רצה ליישב על פי הנ"ל, שמצד מצות ואהבת לרעך כמוך, שכולל כל מצוות בין אדם לחבירו, תלוי אם חברו קיבל מה שצריך או לו, ולכן כתב הנו"ב שאין הכוונה מעכב. ומה"ט אמרו חז"ל שאפילו אם נפל מטבע מכיסו והרימו עני קיים בזה מצוה. ומאידך היכא שאינו הגון לא קיים כלום.

ובספר אהבת ציון (דרוש י) הביא בשם אביו הנודע ביהודה שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה כלום, דהא אם נטל לולב או מניח תפילין וציצית ולולא שיש בו מצות הבורא ב"ה אשר צוה לעשות דבר זה אין במעשה הזה שום תועלת מצד עצמותו, רק המצוה במה שמקיים מצוה הבורא ב"ה אשר צוונו לעשות כן אותו קיום המצוה גורם חשיבות ויקר תפארת המעשה, ולכך אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש. אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה אפ"ה יש תועלת ופעולה בעשיתו דהא העני נהנה ממנו, ואין חילוק להעני אם מקבל אותה צדקה לשמה או לא. ולכך ביקש ירמיה שהקב"ה יכשילם בבני אדם שאינם מהוגנין, כדי שאפילו שכר מעשה לא יהיה בידם.

אבל מצד הוהלכת בדרכיו שכל ענינו להזדמות להקב"ה, א"כ אינו תלוי בתוצאת המעשה אלא בכוונת מעשיו, שע"י פעולותיו משריש בעצמו כל המדות הטובות שרוצה להדמות בהם להקב"ה, א"כ אפילו אם באמת לא היו עניים סכ"ס הוא עשה פעולה של הדמות לבוראו.

ולכן אצל אנשי ענתות שהיו רשעים גמורים, ולא התכוונו ללכת בדרכי השם, א"כ אצלם אין לדון אלא מחמת מצות צדקה, ובזה אם הזדמן לפניהם אנשים שאינם מהוגנים לא קיימו כלום.

ובזה מיושב ג"כ הסתירה בדברי הרמ"ה, שאע"פ שכתב שאם נתן צדקה למי שאינו הגון לא קיים מצות צדקה, אבל שכר יש לו, מטעם והלכת הדרכיו.

ובזה מיושב גם ההכנסת אורחים של אברהם אבינו, שהרי כבר הבאנו לעיל מהרמב"ם שעיקר העבודה של אברהם היה להדריך ילדיו במצות והלכת בדרכיו, א"כ כאן שהיה כוונתו לשם שמים שפיר קיים הוהלכת בדרכיו, אע"פ שבאמת לא היו נצרכים.

חישב לעשות מצוה

על תפלת ירמיהו שיזדמן לאנשי ענתות אנשים שאינם מהוגנים, הק' הגרא"ו (ביאור אגדת חז"ל בסוף קוה"ע סי' ג) מההיא דאמרינן (ברכות ו, א) אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, א"כ אם נזדמן להם עניים שאינם מהוגנים אינם אלא אונס.

ותי' שיש שני ענינים בקיום מצוה, אחד שמקיים רצון ה', ב' שנעשה התועלת המיועד בעשיית המצוה. א"כ הא דאמרינן שמקיים שכר כאילו עשאה אינו אלא מצד שקיים מצות ה', אבל לא היה כאן התועלת של המצוה. וזה שמקבל שכר על שקיים מצות ה', אינו אלא למי שהתכוון לקיים המצוה, אבל אם אינו מכוון למצוה אין לו את השכר, אבל מצד תועלת המצוה שפיר שייך אפילו לא התכוון. א"כ אנשי ענתות שהיו רשעים ולא התכוונו לקיים מצות אלא הבורא אלא לכבודם, אז אם נזדמן להם אנשים שאינם מהוגנים אז ממ"נ אין להם שכר, שמצד הציווי הרי לא התכוונו, ומצד התועלת הרי נתנו לאנשים שאינם מהוגנים.

אבל לכאורה יש לתמוה עליו, שהרי נוסח הגמ' בב"ב היא אפילו בשעה שכובשין את יצרם, משמע שמיירי כן עושים לשם מצוה לא לכבוד, דא"כ אין כאן כבישת היצר.

ובספר הנ"ל תי' על פי דרכו, שהלא התכוונו לשם הליכה בדרכיו, ומצד מצות צדקה היו אנשים אינם מהוגנים.

ולדבריו ניחא מה שהקשינו, שאפילו אם נאמר שכבשו יצרם, מסתבר שזה רק לגבי מצות הצדקה, אבל אם היו רשעים בוודאי לא התכוונו על הליכה בדרכיו.

האם הנאנס ולא עשה יש לו שכר קיום המצוה או אינו אלא כאילו

בספר הערות הגרי"ש אלישיב (ברכות ו, א) הביא דברי המשך חכמה שבמצוות לא תעשה במקום שסומך על הרוב שלא בדק ואכל טריפה לא עבר על מצוות התורה, שהרי התורה לא אסרה לאוכלו במקום שיש רוב להכשירו, משא"כ במצוות עשה כגון בתפילין שסמך על הרוב ולא בדק, אף שלא עבר על ביטול עשה אך מ"מ לא קיים המצווה.

ותמה עליו מהא דאמרינן שהחושב לעשות מצוה ולא עשאה חשבינן ליה כאילו עשאה, וא"כ מש"כ בעל המשך חכמה לחלק בין מצוות עשה לאיסורים הוא לא כסוגיין.

ותי' שמה שאמרינן כאילו עשאה אין פירושו שקיים ממש המצוה שהרי ס"ס לא קיים, אלא רק שמחשבין לו המחשבה כאילו עשאה, וכן נראה בכל מקום שאמרינן בתלמוד כאילו.

[ודלא כהגר"ש קלוגר שהמגדל יתם מקיים מצות פרו ורבו, שהרי אמרו חז"ל המגדל יתום כאילו ילדו. על דרך זה כתב ג"כ לענין נשים במצות אכילת ערב יוה"כ. עיי"ש עוד דבר נפלא, עפ"י דברי הפנ"י (ביצה ל, א) דאשה חייבת במצות עשה שהזמן גרמא אם קיומה היא בשב ואל תעשה, ולהכי חייבות בתוספת יום הכיפורים. וכ' החכמת שלמה, דא"כ גם לענין מצות אכילה בערב יום הכיפורים אף שהיא בקום ועשה, מ"מ אחר שמצינו שהגמ' אומרת דהוי **כאילו** התענה א"כ הוי כשוא"ת, ולהפנ"י שפיר חייבת.]

כל שנה שאין תוקעין בתחלתה

ובספר הערות (קידושין מ, א) העיר מההיא דר"ה (טז, ב) כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה, וביאר הבה"ג (הובא בתוס' שם) דאין הכוונה כשחל בשבת אלא הכוונה בנאנסו ולא תקעו, והרי נאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. תי' הגריש"א זצ"ל דלא קשיא מידי, דהכא איירי לענין קבלת שכר, אבל עכ"פ הענין של בלבול השטן לא נתקיים כשנאנסו ולא תקעו.

אמנם אין דבריו פשוטים שבספר מהרי"ל (הלכות שופר אות ט) איתא וז"ל אמר מהר"י סג"ל הא דאמרנן כל שנה שאין תוקעים בתחלתה מריעים לה בסופה, היינו דוקא שאם מזידין שלא לתקוע, **אבל אם נתבטל התקיעה מחמת אונס לא יאונה להם כל און.**

גם בריטב"א משמע שהיכא שהיה אנוס אין שום בעיא, דיעויין שם שפירוש מדנקט הטעם דלא איערבב שטן, משמע שאינו אומר שאין תוקעין כלל, אלא שלא תקעו במיושב ובמעומד, דא"כ למה לי האי טעמא והלא יום זה יום הדין ואמר הקדוש ברוך הוא שנתרצה לפניו בשופר שנזכה בדין כאדם המתרצה בקרבנו ומתכפר לו, **וכשאנו פושעין במצוה זו** אנו נענשין לא מפני מצוה זו דהא לא ענשי בית דין של מעלה אעשה אלא בעידן ריתחא (מנחות מא, א), אלא כי בביטול ריצוי זה ומצוה זו בטל קרבן ובטלה כפרת עונותינו הקודמין ומתחייבין בדין כמי שחטא ואינו מביא קרבנו שאמרה תורה. משמע דווקא היכא שפשע, ודו"ק.

רופאים שלא תקעו משום שהיו עסוקים בהצלת נפשות

הגר"י זילברשטיין שליט"א מביא (בספרו חשוקי חמד (ר"ה שם) שנשאל מרופאים שנמצאים בבית חולים ולא הצליחו לתקוע עקב פיגוע המוני ומצטערים על כך, כי שופר היה בידם אך לא היה להם פנאי לתקוע, האם נאמר עליהם את האמור בר"ה כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה, מריעין לה בסופה.

והביא דברי חמיו מרן הגרי"ש זצ"ל שאע"פ שמקבל שכר כי נאנסו, אבל עכ"פ את הענין של בלבול השטן לא נתקיים כשנאנסו ולא תקעו. ולפי זה יש לדון שאף בענייננו אע"פ שודאי יקבלו שכר על התקיעת כי רצו לתקוע, מכל מקום השטן לא בולבל.

אבל כתב שנראה דבענייננו הרי היו עסוקים במצוות הצלת נפשות, דודאי דמי שנאנס מעשיית מצוה אחת, ע"י שנתחייב לעסוק במצוה אחרת, דאינו סימן קללה, אלא ברכה. ובפרט דשופר אינו דוחה שבת, ואילו פקוח נפש דוחה אותה. **[צ"ע שזה לא מראה שפיקו"נ יותר חמור, אלא שגזרו שלא יתקע משום שהכל חייבים בת"ש וחששו**

שילך אצל בקי ויעבירנה ד"א ברה"ר]. א"כ הרי עסק בדעדיף מיניה, והרי זה דומה לר"ה שחל בשבת שמבואר בתוס' (הנ"ל) שלא מריעים בסופה. ונראה שכ"ש כשעסק בהצלת נפשות שדוחה שבת, וכל מה שנתבאר שבנאנס מריעין בסופה, היינו כשנאנס באופן שלא היה חייב לקיים מצוה אחרת, אבל כשהיה צריך לקיים מצוה שגדולה יותר, אדרבה ייטיבו לו בסופה.

הנותן צדקה לעני מכספי מעשר ונתברר שהיה עשיר

בספר חשוקי חמד (ב"ק טז, ב) מביא מעשה שהיה בראובן שהגיע לפניו אחד שהיה נראה כעני, וביקש שיתן לו צדקה לצורך דחוף. ראובן נתן לו צדקה מכספי המעשר שהיו ברשותו, ואח"כ נתברר שהלה היה נוכל, והוא לא היה עני כי אם עשיר. ועתה נסתפק ראובן, האם הוא קיים מצוות צדקה, והאם הוא יצא ידי חובת מעשר כספים, או שמא הוא מחוייב לחזור וליתן מעשר כספים.

עי"ש שמאריך בדברים ומסיק מכיון שהנותן חשב בשעה שהוא נתן את הכסף שהוא מקיים בזה מצוות צדקה, ועוד שלפי מה שחשב שהמבקש הוא עני, הרי שהיה מחוייב לתת לו צדקה, אם כן קיים בזה מצוות צדקה, ואף יצא ידי חובת מעשר כספים. ומביא ראיה מהנמוק"י שאם אינו מכירו, ואפשר שהוא הגון, יש לו שכר, שהרי לשם מצוה מכוון. ועוד דאי לא תימא הכי, אתה נועל דלת לפני כמה מהוגנים במקום שאינם ניכרים.

אמנם לפי הנ"ל יש לדון על דבריו, שאע"פ שיש לו שכר שקיימים מצות והלכת בדרכיו, אבל שכר מצות צדקה אין לו. א"כ לא יצא ידי חיוב מעשר כספים שמיועד למצות צדקה, לא למצות והלכת בדרכיו. אבל ממש"כ בסוף דאל"כ נעלת דלת, אולי יש להוכיח שפטור לתת עוד הפעם, וד"ק.

מה נקרא אורח

כתוב בשו"ע (או"ח שלג) וכל שבות שהתירו משום צורך מצוה מותר ג"כ לצורך אורחים, וכתב הרמ"א שלא מקרי אורחים, אלא שנתארחו אצלו בביתו, או שזימן אורחים שנתארחו אצל אחרים (תרה"ד עב), אבל כשזימן חבירו לסעוד אצלו לא מקרי אורחים, ואינו סעודת מצוה רק סעודת רשות.

גדול יותר מהשכמת ביהמ"ד

בספר אהבת חסד (ח"ג פ"א) מאריך במעלת גמילת חסדים והכנסת אורחים. עי"ש שמביא הא דאיתא (שבת קכ"ז) א"ר יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת ביהמ"ד, ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת ביהמ"ד.

לבטל מת"ת בשביל מצות הכנסת אורחים

ובהערות שם רצה לחדש שלפי"ז אם השכים לילך לביהמ"ד ונזדמן לו אורחים מוטב יותר שיתעסק במצוה זו. אבל כתב דהני מילי כשאין לו בביתו מי שיקבלם כהוגן, (ולפעמים אם האורחים הם נכבדים ביותר נכון שהוא בעצמו ישמש לפניהם לכבודם), דאל"ה הלא קי"ל (יו"ד רמו) דאם נזדמן לפניו מצוה כשהוא עוסק בת"ת ותוכל המצוה להעשות ע"י אחרים אין מבטלין מת"ת. ובודאי דאפילו כשעדיין לא התחיל ללמוד ג"כ דינא הכי, דאין מבטלין מת"ת, דהא ידוע דת"ת נגד כולם.

וגם דהא בגמרא (מו"ק ט, ב) יליף זה מקרא דכל חפצים לא ישוו בה, והיינו חפצי שמים, וא"כ בודאי ת"ת עדיף ממצוה בכל גווני אם אפשר לה להעשות ע"י אחרים, דאל"ה הלא שוה לתורה, ומדלא חילקו הפוסקים בין מצוה למצוה ש"מ דאפילו בהכנסת אורחים ג"כ דינא הכי, וגם הקרא כולל כל החפצים בענין אחד ואמר דכולם לא שוו בה.

ואע"ג דאיתא בכתובות (יז, א) דמבטלין ת"ת להוצאת המת, והיינו אפילו ביש לו מתעסקין לקבורה ועוד הרבה יותר, כדאיתא שם בגמרא התם היינו טעמא כיון דהוא קרי ותני כבוד התורה הוא שיהיה נטילתו כנתינתו. אע"ג דקבורה הוא מ"ע דאורייתא וההתעסקות בענין זה הוא גדול מאוד, והוא גמ"ח של אמת, אפ"ה כיון שהמצוה תוכל להעשות ע"י אחרים ויש לו אנשים כל צרכו לענין זה אין מבטלין, וה"נ בענינינו.

ואע"ג דמשמע בגמרא (ב"מ פ"ז) דמה שהשתמש א"א בשלוחו ליקח מים שאמר יוקח נא מעט מים פיחת בזה את המצוה, ושילם לו הקדוש ברוך הוא ג"כ ע"י שליח, התם כיון דבלא"ה היה מוכח לבטל מן התורה בשביל האורחים,

כי אצל א"א היה שייך כל עניני התורה כי נתגלה לו הכל בנבואה כדכתיב עקב שמע אברהם בקולי וגו' חוקותי ותורותי וכמו שפירש"י שם, טוב יותר שהכל יעשה בעצמו כי מצוה בו יותר מבשלוחו כדאיתא בקידושין (מא, א). א"נ כיון שהאורחים היו נכבדים ביותר כי היו מלאכים ונתלבשו בדמות אנשים, נכון שהוא בעצמו ישמש הכל לפניהם לכבודם, ואע"ג דהוא לא ידע מזה, מ"מ לקיחת המים שהיה ע"י שליח לא היה לפי כבודם, וע"כ לא היה עבור זה שכרו כ"כ גדול.

גם הכנסת אורחים דא"א שאני שהקריא עי"ז שמו של הקדוש ברוך הוא בפי כל בריה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם אברם בשם ד' אל עולם, ע"כ כל פעולותיו בזה הוא בכלל תורה שהודיעם עי"ז יחודו של הקדוש ברוך הוא והשגחתו על העולם.

ומ"מ בכמה דברים אנו למדים מהכנסת אורחים דא"א, מדשיבח אותו הכתוב לבסוף עבור מדת הצדקה שלו כדכתיב וד' אמר המכסה אני מאברהם וגו' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' לעשות צדקה ומשפט, משמע דטובת הצדקה להיטיב עם האורחים הוא ג"כ ענין גדול ונורא.

יותר מקבלת פני השכינה

עוד איתא התם (שבת קכז, א) אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר וגו'.

הגר"ש היימן זצ"ל (מכתבים בספר חידושי ר' שלמה סי' ל"ז) דן בהשאלה האם העוסק במצוה קיומית פטור מן המצוה, ומסיק דאינו נפטר. ע"ש שמביא ראיה מאברהם אבינו שהפסיק מלקבל פני השכינה בשביל מצות הכנסת אורחים.

אך צ"ע בזה, דלכאורה דבר פשוט הוא דהיות וכל המקור של עוסק במצוה פטור מן המצוה הוא מולכתך בדרך שרק בלכת דידך חייב, א"כ מסתברא שגם מצוה קיומית לא נחשב לכת דידך, א"כ למה שלא יפטר מלקיים שאר מצות. וההיא דאאע"ה י"ל דקבלת פני השכינה אף דבוודאי הוי דבר גדול אבל אין בו משום קיום מצוה, אבל עדיין צ"ע דסכ"ס לא הוי לכת דידך.

האם עסק במצוה קיומית עדיף מעסק במצוה דרבנן

השד"ח והקו"ה חידשו שהעוסק במצוה דרבנן פטור מן המצוות, אבל הפרמ"ג מסופק בזה.

ונראה שאפילו אם נאמר שהעוסק במצוה דרבנן אינו פטור מן המצוה, אבל העוסק במצוה קיומית שהיא מן התורה פטור משאר מצוות. (וכ"כ בספר אמרי בינה סי' יג, ג) וההסבר לזה, שמצוה דאורייתא אע"פ שאינו אלא קיומית שפיר אינו לכת דידך, אבל במצוה דרבנן אפשר לומר שכלפי דין התורה נחשב כדבר רשות, ומקרי לכת דידך.

אפשר ליעשות ע"י אחרים

הנצי"ב בספרו העמק דבר (בראשית יח, ב) דן על דברי חז"ל שנאמר וירא שני פעמים - וירא בשכינה וירא במלאכים, שאינו מבואר כ"כ. ועוד איתא שם אמר אם יהיו מכבדים זה את זה בני אדם גדולים הם. ולכאורה קשה וכי דרכו של הכנסת אורחים לבדוק אותו תחלה אם הוא אדם גדול או לא.

אלא היה א"א שקוע באותה שעה באהבת ה' ובהקבלת פני שכינה, והוא מצות עשה ואהבת את ה', ומ"מ אי מתרמי איזה מצוה בשעה שהאדם שקוע באהבת ה', **מחויב להפסיק ממצות אהבה שאין לה זמן קבוע.** וע"ז איתא במס' שבת (קכז ,א) גדולה מצות הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך, **ואין הכונה דמי שמכניס אורח הוא גדול ממי שזוכה להקבלת פני שכינה, אלא שהיא גדולה לדחות הקבלת פני שכינה, שכך הוא רצונו ית' שיהא מצוה מעשית דוחה מצוה זו שאין לה שיעור וזמן.** ורבותא קאמר דאפי' הכנסת אורחים שהיא מצות גמילות חסדים דוחה, מכש"כ מצוה קבועה מן התורה. אכן זה אינו אלא במצוה שאי אפשר להעשות ביד אחרים, אבל אם אפשר להעשות ביד אחרים אין ראוי לדחות אהבת ה', **והרי זה דומה למצות תלמוד תורה שכתבנו לעיל י"ז כ"ב מסוגיא דמ"ק דף ט'**. וכ"ז מבואר בכתוב, דא"א בשעה שראה את המלאכים וגם ראה בשכינה היה תמה וכאינו יודע מה לעשות אם לקבל פני השכינה או להכניס את האורחים, אח"כ נתיישב בדבר

ואמר אם בני אדם גדולים הם ואין כבודם לצוות למשרתים להכניסם לבית, הרי מחויב אני להפסיק מהקבלת פני שכינה, אבל אם הדיוטים הם אפשר לקיים מצוה זו ע"י אחרים, היינו שיצוה את נעריו ולהכניסם ולהאכילם.

ידועה הסיפור עם הגרח"ע שפעם התארח אצלו בחג הסוכות, והיה חולה ולא ישב בסוכה, אז אמר לאורח שילך לסוכה לבד. אח"כ הגרח"ע הופיע לתדהמת האורח. הסביר לו הגרח"ע שאע"פ שמצטער פטור מן הסוכה, אבל לא מצינו שפטור ממצות הכנסת אורחים. וזה דלא כהרדב"ז.